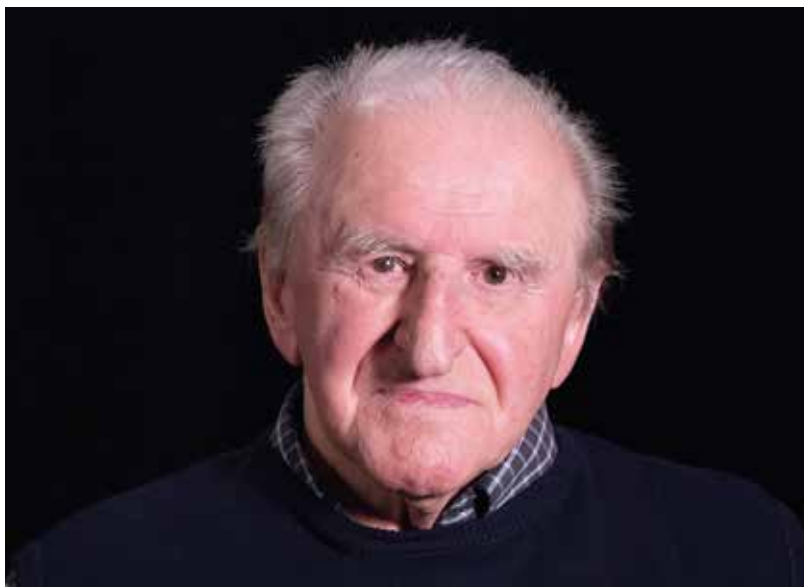

Zemřel historik, který se snažil přiblížovat pravdě

V neděli 12. března 2023 zemřel v nedožitých pětadevadesáti letech Karel Kaplan, jeden z nejvýznamnějších historiků soudobých dějin Československa. Autor rozsáhlého díla, s nímž se musí vypořádat každý, kdo se profesně zabývá československými dějinami 20. století.

Karel Kaplan nebyl pouze odborníkem publikujícím z tišin pracovní výsledky svého bádání. Nebyl ani pouhým pamětníkem mnoha jím popisovaných událostí, nýbrž přímo jejich aktérem. A v jeho díle se více než méně odráží i způsob, jakým o minulosti, která byla v jistém čase jeho přítomností, přemýšlel, jak ji prožíval a s určitým nasazením i formoval a jak se s tímto dědictvím, které bylo tak trochu i jeho, postupně vyrovnával. Ostatně vždy mu byla vlastní role člověka politicky angažovaného, po celý život účastného na věcech veřejných. V Kaplanově životě se zpřítomňoval vývoj intelektuála budujícího si v poválečné euforii stranickou a záhy i vědeckou kariéru. Postupem času se začal rozcházet s československým stalinismem a jeho nezákonnostmi. Se ztrátou iluzí dozrával ke skutečnému občanskému postoji a tím i k postupnému vyrovnávání se s vlastní minulostí, která však byla, jak je výše naznačeno, zároveň minulostí „velkých dějin“ Československa.

Karla Kaplana, narozeného 28. srpna 1928, formovalo nejen levicové prostředí rodiny. Otec, povoláním švec, měl coby sociální demokrat

Karel Kaplan (foto: Paměť národa)

blízko k Bohumilu Laušmanovi, považovanému v rámci strany za muže středu. Jeho synové snad i na základě válečných zkušeností inklinovali k politice KSČ, do níž mladý Karel v roce 1947 vstoupil. Připomeňme, že se od roku 1943 ve Zlíně učil na mistrovské škole obuvnické v Batových závodech (poznal zde například Ludvíka Vaculíka a Emila Zátópka). Odtud patrně pramenila jeho píle a smysl pro rozvrh pracovního režimu, který si udržoval po celý svůj aktivně dlouhý život. A možná i smysl pro sociální otázky, které se staly předmětem jeho odborného zájmu. Začal se jimi zabývat v době, kdy se od dobových textů očekávaly spíše propagandisticky laděné syžety. Jim se mladý badatel samozřejmě nevyhnul, ale i v nich argumentoval prostřednictvím pramenů, pochopitelně různě interpretovaných.

Historické řemeslo si Karel Kaplan zpočátku osvojoval bez odborného

vedení, bez absolvování klasického středoškolského a vysokoškolského vzdělání. Jak se později ukázalo, náhradou mu v úplnosti nebylo ani studium Institutu společenských věd při ÚV KSČ. V té době měl za sebou, alespoň podle svých vzpomínek, zkušenosti špatně placeného, nepřilíživě agilního funkcionáře KSČ ve Vysokém Mýtě. Právě tam v jistém ústraní prožíval turbulentní léta československého stalinismu, která nejsou myslitelná bez politických procesů. Stejně jako bez nasmělého období uvolnění, spojeného s XX. sjezdem KSSS, pro něj pak se vzdáleně prožitou zkušeností s revolucí v Maďarsku a atmosférou II. sjezdu Svazu československých spisovatelů (obojí v rovině diskusí s přáteli). V těchto časech se rodil jeho odstup od oficiální politiky KSČ, prozatím veřejně neprojevovaný. Ostatně kdyby tomu bylo jinak, nebyl by v roce 1960 povolán na ideologické

oddělení ÚV KSČ, kde postupně získával přístup ke stranickým archivům a seznamoval se s funkcionáři z nejvyšších pater stranické politiky. Jeho nakonec přeci jen projevované kritické postoje vedly o tři roky později k jeho odchodu do Historického ústavu Akademie věd, vedeného Josefem Mackem a Františkem Grausem. V něm se profesně i jinak stýkal s Milanem Otáhallem, Karlem Bartoškem, Vladislavem Lacinou, Janem Tesařem, Vilémem Prečanem a Jiřím Doležalem, tedy generací historiků již či zakrátko se rozcházejících s ideologickými pouty, směřujících k historickému řemeslu vystavěnému na znalosti, na kritické interpretaci pramenů. U Kaplana se tyto profesní zásady staly předpokladem jeho přístupu k celoživotním tématům, ale i k formální výstavbě textů. Před vybroušenou stylizací dával přednost střízlivé výpovědi vystavěné na faktografickém obsahu příslušných pramenů.

Kaplanův rozchod se socialistickou přítomností, je-li možné to takto vyjádřit, se odehrál v roce 1968. Uvědomil si, že režim není možné reformovat. A to nejen kvůli srpnové okupaci Československa, ale i vzhledem k osobnostnímu charakteru celé garnitury nejvyšších funkcionářů, jejichž kariéry byly neodmyslitelně spjaty s padesátými léty a politickými procesy. Svedl prohraný boj o vydání závěrečné zprávy Pillerovy komise, ustavené ÚV KSČ pro objasnění a rehabilitaci stranických obětí politických procesů. Zde započal, jak se naštěstí později ukázalo, prozatímní konec profesní kariéry Karla Kaplana v Československu, vyloučeného z KSČ pro „liberalismus a oportunistus“. Odbojný intelektuál byl „převeden“ do manuálního procesu, stejně jako mnozí jeho kolegové. Syn ševce, odchovaný Baťovou školou práce, využíval pracovních směn v továrně Mitas ke studiu a psaní dalších textů. I proto se dostal do hledáčku StB. V jednom z rozhovorů vzpomínal na možné důvody svého zadržení a pobyt ve vazbě i na okolnosti odchodu do

exilu, realizovaného formou legálního vystěhování. Osud vězněného historika Milana Hübla, jenž v šedesátých letech pomáhal opětovně nastartovat politickou kariéru Gustáva Husáka, varoval více než dostatečně.

Karel Kaplan prožíval v té době nelehký úděl intelektuála odstaveného od jemu vlastní profese, poslání, ke kterému byl nejlépe disponován svým naturelem a odbornou znalostí problematiky; nádavkem pak vlastnictvím rozsáhlého soukromého archivu.

S vědeckým odkazem Karla Kaplana se bude muset seznamovat ještě několik generací historiků. Nebudou to mít snadné.

Jeho odchod do Spolkové republiky Německo v roce 1976 tak byl do značné části nelehkým, ale nakonec logickým krokem z bezvýchodné situace v normalizovaném Československu (o rok později mu bylo odejmuto občanství). Ještě předtím se mu podařilo zajistit převoz několika tisíc kopií dokumentů z utajovaných archivních fondů. Staly se zdrojem Kaplanovy odborné práce v exilu, která mu přinesla mezinárodní věhlas a stále bezkonkurenčně drženou pozici nepřekladanějšího českého historika. Odborné a existenční zájemí mu poskytovaly stipendia, nadační fondy a granty různých institucí, zejména Collegia Carolina v Mnichově. Spolupracoval s rádiem Svobodná Evropa i s exilovými periodiky – ať již šlo o *Listy* či *Svědectví*, což svědčí nejen o jeho profesní autoritě.

Jeho návrat do Československa po roce 1989 byl samozřejmostí. Část rozhodování se nutně odehrávala v osobní rovině, z té profesní se vyznal těmito slovy: „*Já jsem vždycky chtěl být a zůstanu historikem, který píše pro svoji vlast, tedy pro lidi doma. Proto pro mě je největším významem, když to čtou lidi doma. Tady to má taký největší význam. Často se mluví o vyrovnávání se s minulostí. A abyste se s ní mohl vyrovnat, tak ji potřebujete*

aspoň trochu poznat.“ Vracel se jako historik zúročující celoživotní zkušenosti v zenitu profesního nasazení. Nelze pominout jeho v jistém smyslu jakoby samozřejmou spoluzakladatelskou roli v Ústavu pro soudobé dějiny ČSAV. A následnou žeň monografií a odborných studií, rozšiřujících a nepochybným způsobem i završujících předchozí exilovou odbornou produkci. Na mnohých dílech spolupracoval s mladou nastupující generací historiků a publicistů. Čtenářům předkládal jakousi kroniku doby, v níž chtěl ozřejmit podstatu komunistického režimu a společenských změn. Snažil se pokud možno faktograficky přesně popsat, jak složitě byla utvářena a ovlivňována minulost jedné země ve střední Evropě. Byl si vědom toho, že se jedná o úkol nelehký a nesnadno naplnitelný, v podstatě o nikdy nekončící proces, jehož výchozím bodem je snaha pochopit dobu badatelského zájmu. Řečeno jím samým: „*Já se pořád snažím přibližovat se k pravdě. Říct úplnou pravdu není možné, protože ta je tak košatá, že to nejde. Ale přibližovat se k ní.*“ Uvědomoval si svou unikátní pozici aktéra, pamětníka a historika v jedné osobě, snad i proto se ve svých textech pokoušel potlačit autorský subjekt ve prospěch prezentace výpovědní hodnoty pramenů. Často na úkor vnějšíkově působivé čtivosti a tím i (ovšem i tak nemalé) popularity díla.

S vědeckým odkazem Karla Kaplana se bude muset seznamovat ještě několik generací historiků. Nebudou to mít snadné, zasáhl do více oborových oblastí a témat. Podal v nich vlastní promyšlený a ucelený výklad. Právě proto bude muset být „nově čten“, stejně jako prameny, z nichž vycházel a které interpretoval, doplňován a v závěrech upřesňován, v mnoha ohledech překonáván. Snad není proto nemístné, že i při vědomí ztráty nad odchodem člověka Karla Kaplana můžeme v závěru s úctou konstatovat, že se jedná o šťastný osud historika a jeho díla.

Martin Tichý